

власну конкурентоспроможність та протистояти тиску великого бізнесу.

Список використаних джерел

1. Колотуша М.В. Інноваційна активність підприємств харчової промисловості: упорядкування та динаміка параметрів (таблиці) / М.В. Колотуша, С.А. Петруха // Економіст. – 2007. – №3. – С. 35–81.
 2. Мостенська Т.Н. Стан та перспективи розвитку ринку продовольчих товарів в Україні / Т.Н. Мостенська // Харчова і переробна промисловість. – 2009. – №1 (353). – С. 8–12.

3. Сливоцки А. Как расти, когда рынки не растут / А. Сливоцки, Р. Вайз // – М.: Эксмо. 2006. – 256 с.
 4. Сербіненко Н. Маркетингова товарна політика виробничого підприємства України / Н. Сербіненко, М. Гергель // Економіка та підприємництво. Держава та регіони. – 2007. – №3. – С. 220–224.
 5. Сет Годин. Идея-вирус? Эпидемия! Заставьте клиентов работать на ваш сбыт / Сет Годин // – СПб.: Питер, 2005. – 288 с.
 6. Сет Годин. Все маркетологи – лжецы. Талант творит истории, которые так ждет этот недоверчивый мир / Сет Годин // – М.: Эксмо, 2006. – 368 с.

С.І. ДАНИЛЮК,

здобувач, Національний університет біоресурсів і природокористування України

Методичне забезпечення ефективного розвитку страхування сільськогосподарських культур

Стаття присвячена ефективному розвитку страхування сільськогосподарських культур та його методичному забезпеченню.

Ключові слова: страхування, ризики, сільськогосподарські культури, методика, кліматичні умови.

С.І. ДАНИЛЮК,

соискатель, Национальный университет биоресурсов и природопользования Украины

Методическое обеспечение эффективного развития страхования сельскохозяйственных культур

Статья посвящена эффективному развитию страхования сельскохозяйственных культур и его методическому обеспечению.

Ключевые слова: страхование, риски, сельскохозяйственные культуры, методика, климатические условия.

S.I. DANULYUK,

graduate student, National University of Life and Environment Sciences of Ukraine

Methodical providing of effective development of agricultural cultures insurance

The article is devoted to the development of effective crop insurance and its methodologies.

Keywords: insurance, risks, crops, methods, climatic conditions.

Постановка проблеми. У сільському господарстві на отримання кінцевих результатів виробництва впливає безліч чинників – як обумовлених діяльністю людини і керованих нею (дотримання технології обробітку культури, своєчасне і в повному обсязі проведення агрохімічних заходів, снігозатримання в зимовий період тощо), так і ті, управління якими вельми утруднено для людини або взагалі неможливо. Серед останніх основне місце займають природно-біологічні умови виробництва, рівень зволоженості ґрунту, температурний режим, кількість і розподіл сонячної радіації в літній період та інші умови, що безпосередньо впливають на врожайність сільськогосподарських культур. Також серед основних чинників слід відзначити наявність і стан машин і агрегатів у господарстві, правильне регулювання техніки, щоб уникнути втрат врожаю при збиранні і транспортуванні зерна тощо.

В Україні сільськогосподарське виробництво є досить ризикованим. Це пояснюється першою чергою складною загальною економічною ситуацією в країні і в аграрному секторі економіки зокрема; відсутністю розвиненої систем кредитування та страхування сільського господарства, дефіцитом обігових коштів у сільських товаровиробників та ін. По-друге, кліматичні умови України вельми несприятливі для більшості вирощуваних культур.

Однією із серйозних перешкод ефективного розвитку страхування сільськогосподарських культур на сучасному етапі є проблема методичного його забезпечення. Вона проявляється у відсутності єдиного порозуміння, стандарту у всіх учасників страхових правовідносин у питаннях визначення страхової вартості, страхової суми, страхового відшкодування тощо. Безумовно, дана проблема обумовлена як прогалинами законодавства, так і в цілому відсутністю чіткої стратегії державної підтримки страхування сільськогосподарських ризиків.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Питанням страхування в управлінні ризиками сільського господарства в Україні та напрямом підвищення його ефективності присвячено праці О.Є. Гудзь [1], В.В. Крестьянинової, Н.В. Сілецької [2], В.Д. Пантелєєва, О.Ю. Кіпрєєва [3], О.В. Приказюк [4], О. Свістунова [5] та ін. Але слід відзначити, що більш детального розгляду потребують такі питання, як методичне забезпечення ефективного розвитку страхування сільськогосподарських культур.

Метою статті є розробка методичного забезпечення ефективного розвитку страхування сільськогосподарських культур.

Виклад основного матеріалу. Для оцінки важливості вирішення методичних проблем страхування сільськогос-

ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕЙ ТА ВИДІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

подарських культур слід насамперед розібратися в його понятійному апараті, оскільки основні спірні моменти першою чергою пов'язані або з нерозумінням основ теорії страхової справи, або просто з небажанням окремих страхових компаній при оформленні договірних відносин з сільськогосподарськими товаровиробниками вносити ясність у алгоритм розрахунку ключових показників.

У теорії страхової справи існують такі тісно пов'язані між собою поняття: сільськогосподарський страховий ризик, страхова вартість, страхова сума, страхове забезпечення і три її організаційні форми (система пропорційного страхового забезпечення, система граничної відповідальності і система першого ризику), а також збиток, страхове відшкодування і франшиза.

Сільськогосподарський страховий ризик (страховий ризик) – ризик загибелі (втрати, пошкодження) застрахованих посівів (посадок), загибелі (недобору, недоотримання) застрахованого врожаю, загибелі (втрати, вимушеного забою, вимушеного знищення, травматичного пошкодження або захворювання) застрахованих сільськогосподарських тварин, птиці, кролів, хутрових звірів, бджолосімей і тваринницької продукції, що належать сільськогосподарському товаровиробникові на правах власності або на іншій законній підставі, внаслідок настання страхової події, яка передбачена договором страхування [6, с. 1].

Страхова вартість, або по-іншому страхова оцінка, являє собою в майновому страхуванні дійсну вартість майна. Посіви сільськогосподарських культур приймаються на страхування за умови, якщо договір укладається на всю площу посівів (посадки) сільськогосподарської культури. При чітко вираженій періодичності плодоношення по зернових багаторічних культурах середня урожайність визначається по роках, відповідному році, під врожай якого укладається договір страхування. Тобто при страхуванні врожаю в парному році середня урожайність визначається за п'ять парних років, а при страхуванні врожаю непарного року – за п'ять непарних років з останніх десяти.

У разі відсутності даних для визначення середньої урожайності сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень за попередні п'ять років, при укладанні договору страхування в розрахунок може братися середня урожайність з посівної (посадкової) площі за вказаний період. При укладанні договорів страхування за основу можуть прийматися ціни з інших офіційних джерел (Торгово-промислова палата, біржа та ін.). Страхова вартість посадок багаторічних насаджень визначається за залишковою балансовою вартістю посадок за даними бухгалтерського обліку на момент укладання договору страхування.

Наступним найбільш важливим показником, що характеризує істотні умови договору страхування, є страхова сума. Страхова сума при страхуванні врожаю сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень встановлюється у договорі страхування на підставі страхової вартості майбутнього врожаю і рівня страхового покриття [6, с. 9]. На практиці це породжує безмежну свободу у встановленні її розмірів, а найголовніше, безліч науково необґрунтованих підходів до визначення страхового відшкодування.

Близьким до показника «страхова сума» за своїм змістом є інший показник – «страхове забезпечення». Страхове за-

безпечення – це рівень вартості майна, на яке воно застраховано (страхової суми), по відношенню до його страхової вартості, що виражається у відсотках від зазначеної вартості або нормується в гривнях на один об'єкт страхування.

З метою стимулювання повного страхового забезпечення виділяють дві організаційні форми страхового забезпечення – систему пропорційного страхового забезпечення і систему першого ризику [7, с. 27].

При системі пропорційного страхового забезпечення страхувальникові відшкодовується не вся сума збитку, а лише стільки відсотків, на скільки було застраховане майно. Наприклад, якщо страхова сума дорівнює 80% страхової вартості, то і страхове відшкодування становитиме 80% збитку, а частина збитку (20%) залишається на ризикі страхувальника. Зазначену частку страхувальника в покритті збитку В.В. Шахов називає франшизою, або власним утриманням страхувальника [8, с. 26].

Система першого ризику передбачає виплату страхового відшкодування в розмірі фактичного збитку, але не більше, ніж заздалегідь встановлена сторонами страхова сума. При цьому весь збиток у межах страхової суми (перший ризик) компенсується повністю, а збиток понад (другий ризик) – взагалі не відшкодовується. У страхуванні сільськогосподарських культур ця організаційна форма страхового забезпечення ні раніше, ні в даний час не використовувалася. Слід зазначити, що якщо майно застраховане в повній вартості, то зникає різниця між зазначеними системами страхового забезпечення і відбувається повне відшкодування збитку.

Розмір втрати (загибелі) або часткової втрати (недобору) врожаю сільськогосподарських культур і врожаю багаторічних насаджень визначається як кількісні втрати врожаю на площі посіву (посадки), що обчислюються як різниця між його вартістю на одному га в середньому за останні п'ять років і фактичною вартістю даного року за цінами, що встановлені при укладанні договору страхування:

$$A_1 = (\Gamma \times (B_{\text{сп}} - B_{\text{ф}})) \times \Gamma,$$

де A_1 [грн.] – розмір втрати (загибелі) або часткової втрати (недобору) врожаю сільськогосподарської культури, врожаю багаторічних насаджень;

$B_{\text{ф}}$ [ц/га] – урожайність сільськогосподарської культури і багаторічних насаджень (для багаторічних насаджень – з урахуванням щільності посадок) з посівної (посадкової) площі в поточному році;

Γ [грн.] – середня ціна реалізації 1 центнера сільськогосподарської продукції, прийнята при розрахунку страхової вартості в договорі страхування.

Розмір втрати (загибелі) або часткової втрати посадок багаторічних насаджень, включаючи розплідники, визначається за формулою:

$$A_2 = K_{\text{н}} \times B_{\text{в}},$$

де A_2 [грн.] – розмір втрати (загибелі) або часткової втрати посадок багаторічних насаджень, включаючи розплідники, з застрахованої площі;

$K_{\text{н}}$ [шт.] – кількість загиблих насаджень;

$B_{\text{в}}$ [грн.] – залишкова балансова вартість одного багаторічного насадження, визначена у договорі страхування.

У страховій практиці також застосовується система граничного страхового забезпечення, при якій відшкодовується

збиток, який визначається як різниця між заздалегідь обумовленою межею і досягнутим рівнем доходу. Якщо у зв'язку зі страховим випадком рівень прибутку страхувальника виявився нижче встановленої межі, відшкодуванню підлягає різниця між межею і фактично отриманим доходом.

Діючи систему страхування сільськогосподарських культур, звичайно, можна тільки частково вважати системою страхування доходів, що виражається в компенсації недобору врожаю внаслідок несприятливих природних явищ, який позначається на підсумках діяльності товаровиробників. Однак дана система дуже зручна для страхування сільськогосподарських культур.

При страхуванні сільськогосподарських культур заздалегідь обумовленою межею вважається середня п'ятирічна вартість урожаю з 1 га конкретної культури, розрахована за вказаною вище методикою. Якщо в поточному році у зв'язку з несприятливими погодними явищами фактична вартість врожаю з 1 га буде нижче вказаної межі, різниця між межею і відповідною величиною поточного року вважається збитком.

Особливістю страхування сільськогосподарських культур є можливість одночасного поєднання пропорційної системи і системи граничного страхового забезпечення. Перша може застосовуватися в даний час, тому як чинна нормативна база вказує на те, що страхова сума може встановлюватися за угодою сторін у договорі страхування сільськогосподарських культур, друга – обумовлена затвердженням порядком визначення страхового збитку.

Розглянемо можливість застосування франшизи, яка являє собою неоплачувану частину збитку і встановлюється у відсотках від страхової суми або у твердій грошовій сумі. Договором страхування передбачається безумовна франшиза – частина збитку, що не підлягає відшкодуванню і у всіх випадках вираховується із суми страхового відшкодування.

Франшиза за ризиками «град» та (або) «вогонь» встановлюється у відсотках від страхової суми окремо по кожному застрахованому полю у розмірі 30–50%. Франшиза за рештою ризиків встановлюється у відсотках від страхової суми в цілому за договором теж у розмірі 30–50% [9].

Але порядок її застосування, особливо останнім часом, не просто викликає багато питань, а й часто взагалі позбавляє всякого інтересу до страхування сільськогосподарських товаровиробників. Усе це є результатом відсутності єдиного підходу до розуміння ролі цього інструменту, який, з одного боку, дійсно виокремлює, в грошовому виразі, вплив елементів безгосподарності в реалізації агротехнологій і не покриває відповідно викликану ними частину збитку, з іншого – франшиза виступає об'єктивною обставиною зниження страхового тарифу, тим самим сприяє доступності страхування сільськогосподарських культур більшій кількості товаровиробників.

На сучасному етапі головна проблема використання безумовної франшизи при страхуванні сільськогосподарських культур полягає в тому, що не зрозуміло, при якій системі страхового забезпечення її доцільно застосовувати. Саме від обґрунтованого, оптимального варіанту, що враховує інтереси страховика і страхувальника, залежатиме остаточний розмір страхового відшкодування. На наше переконання, в ній дійсно є потреба у випадку, коли реалізується тільки

одна гранична система страхового забезпечення і при цьому не використовується пропорційна система.

Така ситуація можлива, наприклад, за умови, що страхова сума визначена у розмірі 100% страхової вартості врожаю конкретної сільськогосподарської культури. Якщо поряд із граничною системою страхового забезпечення, яка за своїм економічним змістом є базисом страхування сільськогосподарських культур, використовується одночасно і пропорційна система, застосування франшизи, на наш погляд, щонайменше не справедливо по відношенню до товаровиробників. По-перше, тому що врожай застрахований не на повну страхову вартість, тобто певна її частина вже не покривається страхуванням, а отже, знаходиться на власному утриманні страхувальника. По-друге, при визначенні страхового відшкодування збиток розраховуватиметься в тому відсотку від своєї повної величини, в якому становить відношення страхової суми до страхової вартості врожаю. Саме це коригування збитку і дозволить досягти тих цілей, які покладені теорією страхової справи у зміст і призначення такого механізму, як франшиза.

Страхові компанії при укладанні договорів страхування сільськогосподарських культур, як правило, замовчують про умови виплати страхового відшкодування, обмежуються тільки висвітленням загального порядку визначення шкоди, користуючись тим, що самі товаровиробники не виявляють особливого інтересу до цієї складової договору, принаймні, до того моменту, поки не констатують факт впливу несприятливих погодних явищ на ріст та розвиток застрахованих культур.

Крім розглянутих проблем існують інші, не менш важливі питання методичного забезпечення страхування сільськогосподарських культур, що вимагають вдосконалення. Зокрема, доцільно зупинитися на деяких з них.

Перш за все слід чітко розібратися з об'єктом страхування. При розробці умов страхування виникає питання щодо об'єкта страхування: страхується врожай усіх застрахованих культур у сукупності або окремих культур? Наприклад, у радянський період страхувався врожай (валовий збір) усіх культур у сукупності як єдиний об'єкт страхування [10, с. 41].

Погодні умови, навіть у цілому сприятливі, практично ніколи не бувають такими для всіх сільськогосподарських культур, тобто існує одна-дві культури, за якими врожайність виявляється нижче закладеної в договорі страхування. На покриття збитків за цими культурами і витрачається щорічно основна частина зібраних страхових внесків навіть у сприятливі роки. При цьому страхові відшкодування виплачуються і тоді, як показує практика, коли по застрахованій групі культур збитку немає або навіть є відчутна прибавка. Інакше кажучи, товаровиробник, не зазнавши реальних збитків, за рахунок страхування отримує додатковий дохід. страхова виплата в подібній ситуації втрачає економічний сенс і веде до нерационального витрачання страхових резервів. Усе це вимагає змін у нормативній базі, що створять можливість страхування врожаю всіх сільськогосподарських культур, що відносяться до однорідної групи, як єдиного об'єкта.

Друге питання пов'язане з тим, що страхується: майбутній врожай або посіви сільськогосподарських культур? Якщо вести мову про страхування посівів сільськогосподарських культур, то об'єктом страхування повинні бути грошові

витрати товаровиробника, які він зробив у процесі посівних робіт. Ці витрати можуть стати об'єктом самостійного виду страхування, що відрізняється в принципі від методики страхування врожаю.

Пропозиції деяких економістів про обмеження відповідальності страховиків при виплаті страхового відшкодування нормативними витратами на вирощування врожаю можуть стосуватися тільки страхування посівів сільськогосподарських культур, а не врожаю. Тому дотримуємося в цьому питанні повністю погляду Л.М. Бондаренко, яка пропонує при розробці методичних і методологічних основ страхування сільськогосподарських ризиків розмежовувати поняття «врожай» і «посіви», оскільки це прямо пов'язане з визначенням страхової події (випадку) [11, с. 45].

Дійсно, в методологічні принципи страхування врожаю дане термінологічне розмежування досі не включалося, що багато в чому і породжує неточність і суперечливість застосовуваних методик розрахунку збитку і страхового відшкодування.

Страховою подією в теорії страхування називають «потенційно можливе спричинення збитку об'єкту страхування». Воно тісно пов'язане з поняттям страхового випадку, оскільки останній є реалізацією на практиці гіпотетичної страхової події.

Основною ознакою страхової події є те, що вона виражає потенційну можливість виплати страхового відшкодування, а страховий випадок – необхідність такої виплати. З цього погляду град, вимерзання, випрівання, посуха та ін. – явища, що можуть вважатися страховими подіями (страховими випадками). Проте всі зазначені страхові події (страхові випадки) можуть бути причинами збитку не врожаю, а посівів. Якби страхувалися посіви сільськогосподарських культур, їхня загибель або пошкодження внаслідок несприятливих природних явищ могли б розглядатися як страхові випадки. У цій ситуації логічно було б виплачувати страхове відшкодування відразу ж після їх настання. При страхуванні врожаю йдеться про відшкодування абсолютно інших втрат, що пов'язані з неможливістю зібрати господарством деяку частину врожаю, оскільки він не вродив.

Отже, для врожаю на відміну від посівів страховим випадком є не несприятливі погодні умови з посухами, градом, бурями, ураганами та ін., а зниження врожайності в розрахунку з 1 га посівних площ. Несприятливі погодні умови в цьому випадку можуть і повинні розглядатися як об'єктивні ризикові обставини. Те, що ризикові обставини є в чинній нормативній базі, багато вчених, що займаються проблемами страхування, безпосередньо самі страховики та страхувальники сприймають як страхові випадки, що є наслідком змішування понять «посіви» і «врожай».

Висновки

Таким чином, при існуючій системі страхування сільськогосподарських культур, коли збиток визначається як недобір врожаю, всі несприятливі природні явища можуть виступати як страхові обставини, здатні реалізовувати ризик недобору врожаю. При цьому актуальним завданням є визначення порогових значень ризику. Ми вважаємо, що в нормативну базу зі страхування необхідно внести зміни, що передбачають наявність двох страхових випадків: недобір врожаю або повна загибель врожаю, коли з посівних площ не вдається взагалі зібрати сільськогосподарську культуру. При цьому в кожному випадку ризику повинні розглядатися як самостійні страхові ризики.

Список використаних джерел

1. Гудзь О.Є. Страхування агроризиків та напрями розвитку агрострахування в Україні / О.Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 72–76.
2. Крестьянінова В.В. Специфіка страхування сільськогосподарських ризиків в Україні / В.В. Крестьянінова, Н.В. Сілецька. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: www.rusnauka.com
3. Пантелеев В.Д. Аналітичний огляд сучасного стану страхування сільськогосподарських ризиків в Україні / В.Д. Пантелеев, О.Ю. Кіпреева // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2006. – №4. – С. 25–30.
4. Приказюк О.В. Страхування сільськогосподарських ризиків як засіб беззбиткової діяльності сільгоспвиробників / О.В. Приказюк // Економіка АПК. – 2006. – №4. – С. 87–91.
5. Свістунів О. Роль страхування в управлінні ризиками сільськогосподарства в Україні та напрями підвищення його ефективності / О. Свістунів // Економіка України. – 2006. – №1. – С. 66–71.
6. Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою» (Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2012. – №41. – С. 491.
7. Страхование дело: учебник / Под ред. проф. Рейтмана Л.И. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр. – 1992. – 524 с.
8. Шахов В.В. Страхование: учебник для вузов / В.В. Шахов. – М.: ЮНИТИ. – 2003. – 311 с.
9. Комплексне страхування врожаю сільськогосподарських культур. – [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.providna.ua/uk/node/2917>
10. Линии Ю.И. Страхование урожая сельскохозяйственных культур с государственной поддержкой и его регулирование / Ю.И. Линии // Экономика с.-х. и перераб. предприятий. – 2006. – №3. – С. 39–42.
11. Бондаренко Л.Н. Специфические особенности и парадоксы страхования урожая / Л.Н. Бондаренко // Финансы. – 1998. – №6. – С. 44–48.